

KASTÉLYOK TURISZTIKAI CÉLÚ HASZNOSÍTÁSA MAGYARORSZÁGON, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL AZ ÉSZAK-MAGYARORSZÁGI RÉGIÓRA

Lipták Katalin¹ – Péter Zsolt²

¹Miskolci Egyetem, liptak.katalin@uni-miskolc.hu

²Miskolci Egyetem, regpzs@uni-miskolc.hu

Absztrakt

Kulturális örökségünk kiemelkedő értékei közé sorolhatók kastélyaink, melyek hasznosítása még mind a mai napig sok kívánnivalót hagy maga után. Bár az elmúlt évtizedekben történtek előremutató fejlesztések, még mindig sok teendő van az épületek fenntartható hasznosítása területén. Tanulmányunkban szisztematikus adatgyűjtés segítségével, azok grafikus megjelenítésével, valamint az elérhető adatok rendszerezésével fel kívánjuk térképezni azokat a kastélyokat, amelyeket valamilyen turisztikai céllal (szálláshely, múzeum, vagy egyéb) részben vagy egészben hasznosítanak. A szálláshelyek esetében megvizsgáltuk a nyújtott szolgáltatások színvonalát, árszintjét, illetve a kiállítóhelyként történő hasznosítást különös tekintettel azok térszerkezeti jellemzőire. Végezetül a szakirodalom, illetve a kutatás eredményein alapuló SWOT-analízis keretében helyzetelemzést végzünk.

Kulcsszavak: *kastély, turizmus, kastély hasznosítás*

Abstract

Outstanding values of our cultural heritage may include castles that use to this day still leaves much to be desired. Although in recent decades have been made forward-looking developments, there is still much to be done in the field of sustainable utilization of the buildings. In our study, using a systematic collection of data, their graphical display and the available data organizing wishes to explore the castles, which are used wholly or partly for some tourism purposes (hotel, museum, or other). We examined the quality of the services provided, the price level, as well as an exhibition of the recovery, especially their spatial characteristics for the accommodations. Finally, situation analysis is carried out within the framework of SWOT analysis based on the literature and research results.

Keywords: *castle, tourism, castle recovery*

Bevezetés - kastélytörténelem Magyarországon

A kastélyturizmus, mint turisztikai terméktípus a kulturális turizmus része (GONDA 2014). A turista egy olyan turisztikai terméket vesz igénybe, aminek elsődleges motivációja a kultúra valamely eleme vagy azok kombinációja, amely a turista intellektuális igényeinek kielégítésére irányul (MICHALKÓ 2011), (EUROPEAN COMMISSION 1999).

A vidéki turizmus vonzerőtényezőjeként és egyben fogadóképességként szolgálnak a rurális térségekben található kastélyok, sajátos összekötőkapcsot jelentenek a műemlékvédelem és a vendégforgalom között (KOVÁCS 2002).

A magyarországi kastélyok többsége 1945 után állami kézbe került és többirányú hasznosítás kezdődött el ebben az időszakban (óvoda, iskola, gyermekotthon stb.). Az 1960-as évektől néhány építészettörténetileg jelentős kastélyt felújítottak (pl. Fertőd, Ráckeve, Nagycenk). 1981-től koncepcióváltás történt, elindultak a kastélyhasznosítási programok. Az első ilyen program Vas megyében zajlott, ahol 26 épületet kínáltak fel hasznosításra. A rendszerváltás után a kastélyok 75%-a magántulajdonba került. 1990 után kastélyfelújítást ösztönző programok kezdődtek, valamint a kastélyok szálláshellyé alakítása is elindult, mint új lehetőség a turisták adott térségben való hosszabb idejű tartózkodására (BAJZIK 1998).

Napjainkban a Nemzeti Kastélyprogram foglalkozik a kastélyok felújításával, a kiemelt projექtekkel és hazánkban továbbra is az állam a legjelentősebb kastélytulajdonos (NAGY 2013). A Nemzeti Kastélyprogramot a 1663/2014. Kormányhatározatban nevesítették. A határozatban külön kitértek arra, hogy az érintett műemlékek a Forster Központ vagyonkezelésébe kerülnek (KÉPVISELŐI 2016). A kastélyok turisztikai hasznosítása történhet szálláshelyként, vendéglátóhelyként, múzeumként vagy rendezvények, szórakoztató tevékenységek helyszínéül. A leghatékonyabb a fenti elemek kombinációja, amely komplex vonzerő létrehozására ad lehetőséget (HOLLOWAY ET AL. 2009). Külföldi minta alapján a kastélyutak (kulturális tematikus utak) szervezése is sikeres lehet, melyek szignifikáns módon hozzájárulhatnak a helyi/térségi gazdaság fejlődéséhez (MOLNÁR-REMENYIK 2013), (MEYER-CECH 2005), (GOODWIN 2006).

MOULIN-BONIFACE (2001) tanulmányában kiemeli, azoknak a turista útvonalaknak a jelentőségét, amelyek a kulturális turizmus és az örökség megőrzését, valamint az idegenforgalom bővítését szolgálják. A turizmus egyik alaptörvénye, hogy jól működő színvonalas szállások üzletileg nem működnek turisztikai attrakciók nélkül, ami fordítva is igaz, azaz a turisztikai attrakciók sem képesek gazdaságosan működni a vonzáskörzetükben levő megfelelő színvonalú szálláshelyek nélkül. Mindez igaz a kastélyszállodákra is, amelyeknek elemi érdeke a turisták átlagos tartózkodási idejének növelése (PÉTER 2006)

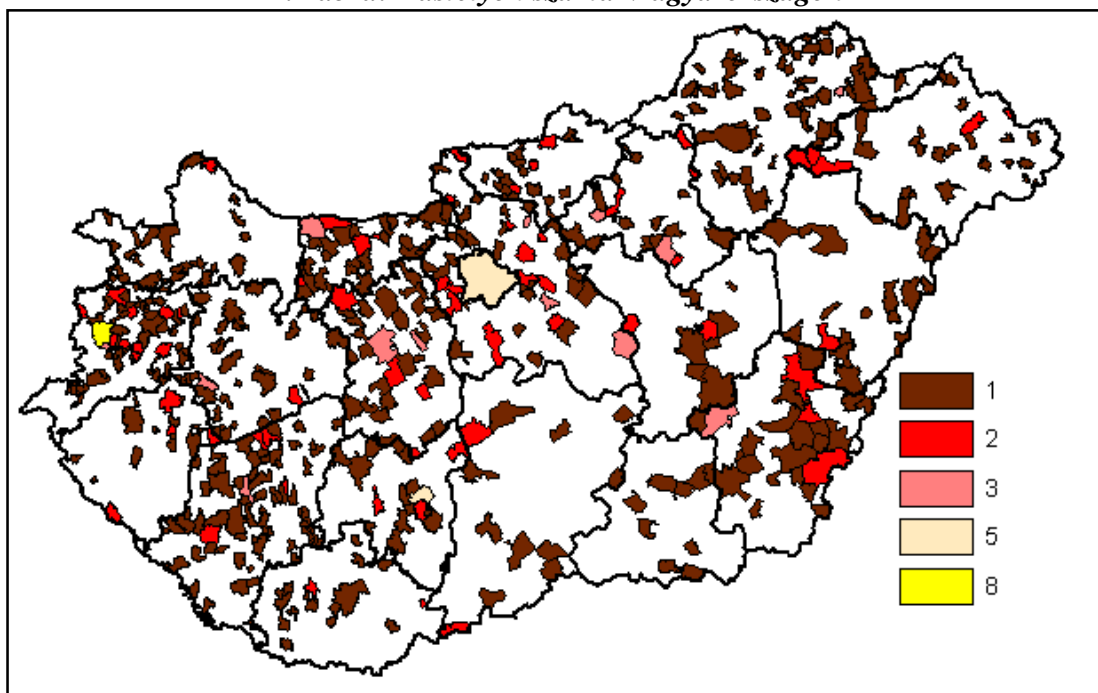
Tanulmányunkban a hangsúlyt szűkebb lakókörnyezetünkre az Észak-magyarországi régióra helyezzük. A régió kedvező adottságokkal rendelkezik a (kastély)turizmus területén, de az egyes attrakciók önmagukban még nem jelentenek valóban jelentős vonzerőt, amelyek csak összefogással lehetnek sikeresek, versenyképesek (ABAÚJ 2009).

Eredmények – a magyarországi kastélyok területi elhelyezkedése

A magyarországi kastélyok számát tekintve pontos adatok nem állnak rendelkezésre. Az Országos Műemlékvédelmi Hivatal (1987) 1500-2000-re becsülte a kastélyok számát (FEKETE 2002). A számbavételt nehezíti, hogy nincs pontos definíció a kastélyok meghatározására, esetenként ugyanazon épületet nevezik kastélynak, vagy kúriának. Találkoztunk olyan esettel is, amikor egy lakhatás céljára átalakított magtárat tekintettek kastélynak (Tauber-kastély és magtár, Resznek), de az esetenként már csak romjaiban létező falmaradványokat sem lehet már ebbe a körbe sorolni.

Műemléki védetséggel több, mint 700 épület rendelkezik (FEKETE 2002). Védetségüknek köszönhetően ezek az épületek nagyobb figyelmet kapnak, állapotukat rendszeresen figyelemmel követik, bár ez sok esetben az elmúlt években nehézségekbe ütközik azon kastélyok esetében, amelyek magántulajdonba kerültek és látogathatóságuk, megtekinthetőségük erősen korlátozottá vált. Az 1. ábra hazánk kastélyainak elhelyezkedését szemlélteti. Hazánk minden megyéjében található kastély, számuk azonban megyénként jelentősen eltér. A legtöbb kastélyt Somogy, Vas, Pest és Borsod-Abaúj-Zemplén megyében találjuk, míg viszonylag kevés településen van kastély az Alföld megyéiben. Összességében megoszlásuk összemérhető hazánk térszerkezeti jellemzőivel, tekintettel arra, hogy a sűrűbben lakott, ill. a nagyobb településsűrűséggel jellemezhető területeken észlelhetően több kastély található.

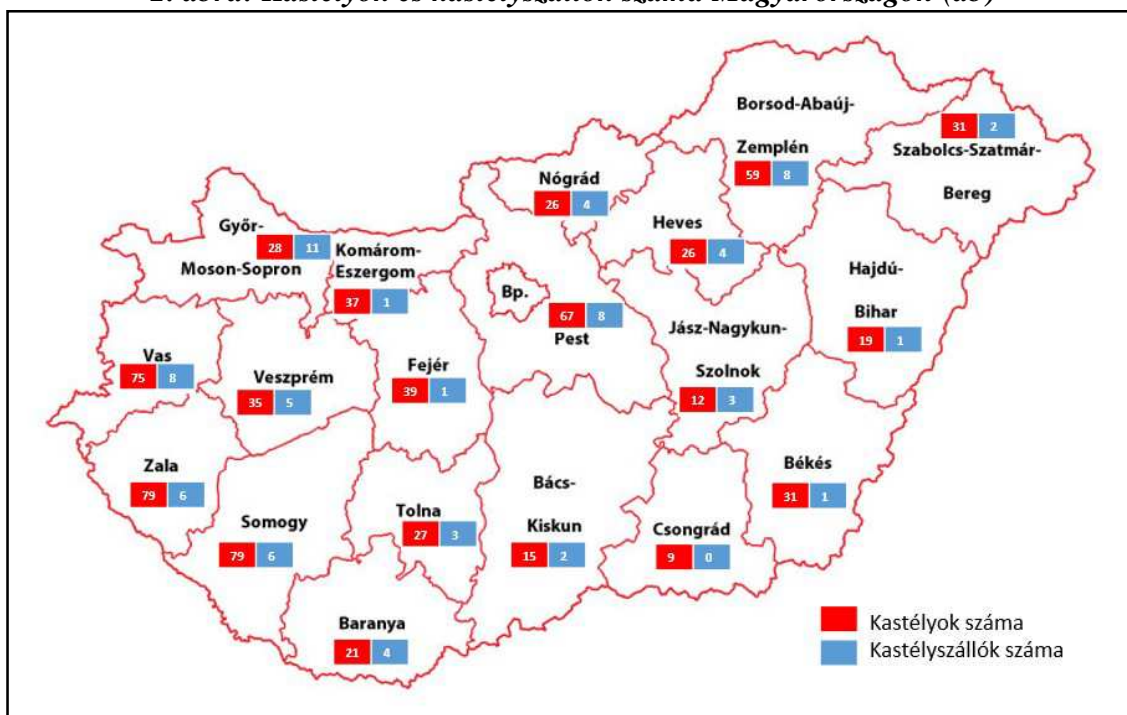
1. ábra: Kastélyok száma Magyarországon

Forrás: www.kastelyok.eu adatai alapján saját szerkesztés

Megvizsgáltuk azt is, hogy a megyékben található kastélyok közül melyik működik szálláshelyként (2. ábra). A megyénkénti helyzetkép jelentős eltéréseket mutat, a legtöbb megye rendelkezik legalább egy kastélyszállóval. Kiemelkedő a kastélyok szálláshely célú hasznosítása Vas, Győr-Moson-Sopron, Veszprém, Baranya, Pest, Heves, Borsod-Abaúj-Zemplén, Jász-Nagykun-Szolnok megyékben, míg elvétve találunk példát Komárom-Esztergom, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Hajdú-Bihar, Békés, Bács-Kiskun és Csongrád megyékben.

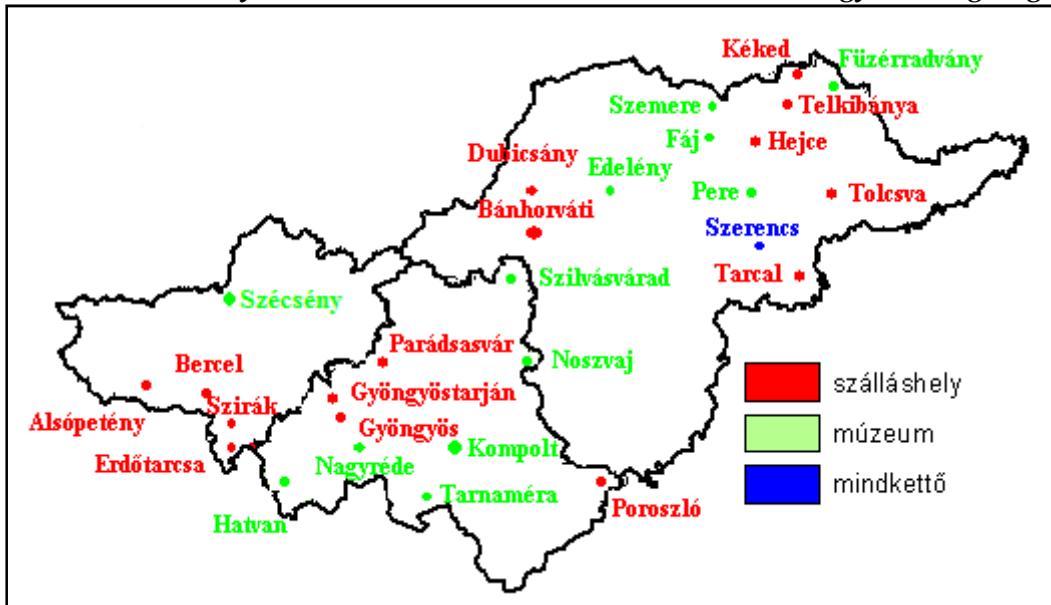
2. ábra: Kastélyok és kastélyszállók száma Magyarországon (db)

Forrás: www.kastelyok.eu adatai alapján saját szerkesztés (a baloldali érték a kastélyok, a jobboldali érték azon belül szálláshelyként is működők száma)

Jelen tanulmányunk keretei között kiemelt figyelmet fordítottunk az Észak-Magyarországi régióban található kastélyokra (3. ábra). A térségben 111 kastélyt találunk, melyek közül 2016-ban 18 működött kizárólag szálláshelyként, 12-ben múzeum található, 1 pedig szálláshely és múzeum is egyben (www.szerencs.hu). A tulajdoni viszonyokat tekintve a szálláshelyként üzemelő kastélyok többsége magántulajdonban van, míg a múzeumok szinte kizárólag állami/önkormányzati tulajdonban vannak. Nem egyértelmű a Lillafüredi Palotaszálló besorolása, mivel az 1930-as években megnyílt épületet eredetileg is vendégek fogadására tervezték, kastély építészeti jegyeket kölcsönözve az épületnek (NAGY 2013). Az épület tehát nem klasszikus kastély, hanem „csak” szálláshely, így a térképen nem szemléltettük.

3. ábra: Kastélyok turisztikai célú hasznosítása az Észak-magyarországi régióban

Forrás: www.kastelyok.eu adatai alapján saját szerkesztés

Az 1. táblázat adatai alapján Borsod-Abaúj-Zemplén és Heves megyékben a kastélyok túlnyomó többsége állami/közösségi, míg Nógrád megyében inkább a magántulajdonban van (köszönhető valószínűleg a fővároshoz való közelségnek, a relatíve alacsony ingatlanáraknak, illetve a turisztikai célú hasznosítás nehézségeinek). A megyék kastélyainak ötöde-hatoda szálláshelyként üzemel a három megyében. 12%-uk működik múzeumként Borsod-Abaúj-Zemplén, 27%-uk Heves megyében. A kastélyok többségének nincs turisztikai funkciója. Jellemző, hogy önkormányzatok, vagy azok intézményei, szociális, gyermekvédelmi, vagy idősgondozási feladatok helyszínei. Több magántulajdonban lévő ingatlan az eredeti állapothoz hasonlóan nagybirtokok központja, vagyonos családok lakóingatlana (pl. Abaújkér Bárczay-kastély, Legénd - Káldy-kastély, Mohora - Zichy-Vay-kastély).

1. táblázat: Észak-magyarországi régió kastélyainak tulajdonosai, valamint a hasznosítás jellemzői

	Összesen (db)	Magán	Állami/Közösségi	Szálláshely	Múzeum	Nem turisztikai Funkció	Kihasználatlan	Nincs adat
BAZ	59	25%	75%	15%	12%	51%	17%	5%
Heves	26	26%	74%	19%	27%	50%	0%	4%
Nógrád	26	52%	48%	19%	0%	73%	0%	8%

Forrás: www.kastelyok.eu adatai alapján saját szerkesztés

Áttekintettük a régióban működő kastélyszállók főbb jellemzőit. A szálloda pozicionálásától függően a szobaárak nagyon eltérőek. Egyedüli 5 csillagos szálloda a parádsasvári Kastélyhotel Sasvár. Legjellemzőbbek a 3 és a 4 csillagos szállodák, amely elsősorban a műemlékvédelmi megkötöttségeknek, illetve a valójában 5 csillagos szintet is nyújtani tudó szálláshelyek alul-pozicionálásának köszönhető. Így

próbálják ösztönözni az 5 csillagos szállodák luxusától esetleg elrettenő közönséget. A színvonalas honlap alatt azt értjük, hogy a turista számára figyelemfelkeltő, igényes, hasznos információkat tartalmazó és gondosan szerkesztett weboldal jelenik meg.

2. táblázat: Kastélyszállók szálláshely adatai

2016						
Kastélyszálló neve	Minősítés	Ár (Ft/szoba/éjszaka)	Szobaszám (db)	Férőhely (db)	Konferencia- termek ülőhelyeinek száma (db)	Internetes megjelenés
Vay Kastélyszálló Dubicsány	Panzió	2100-2600	18	53	100	Színvonalas többnyelvű honlap.
Vendéggy kúria Gagyvendégi	1	Nem üzemel szálláshelyként	6	15	20	Nincs saját honlap. Statikus információk.
Kékedi-Melczer Várkastély Kéked	3	Nem üzemel szálláshelyként	22	56	140	Honlapja megszűnt
Palota Szálló Lillafüred	4	21000-	128	267	550	Színvonalas többnyelvű honlap.
Kókapu Vadászkastély Pálháza/Nagyhuta	3	9500-16000	27	54	150	Színvonalas többnyelvű honlap.
Pallavicini Kastélyszálló Pusztaradvány	4	17000-19000	8	20	120	Színvonalas többnyelvű honlap.
Gróf Degenfeld Kastélyszálló Tarcal	4	27300-32900	21	50	25	Színvonalas többnyelvű honlap.
Ezüstfenyő Hotel Gold Telkibánya	3	8500-26000	20	50	80	Színvonalas magyar és angol nyelvű honlap
Huszárvár Hotel Szerencs	3	2000-4000	22	76	450	Nincs saját honlap. Kevés nehezen elérhető információ.
Mátra Oázis Kastélyszálló Gyöngyöstarján	1	Nincs adat	14	42	60	Nem informatív, csak magyar nyelven, elégtelen információtartalom.

Kristály Kastélyhotel Hatvan	3	10500-	17	38	275	Színvonalas többnyelvű honlap.
Üdülésház és Oktatási Központ Noszvaj	2	Nincs adat	39	88	100	<i>Nincs saját honlap</i>
		Nincs adat				
Erzsébet Királyné Park Hotel Parádfürdő	3	22000-33000	62	124	100	Színvonalas többnyelvű honlap.
Kastélyhotel Sasvár Parádsasvár	5	29000-49000	57	112	180	Színvonalas többnyelvű honlap.
Club Thermal Kastély Poroszló	3	6000-7000	7	28	-	Nem túl elegáns, de informatív többnyelvű honlap.
Hunguest Hotel Szilvás Szilvásvárad /La Contessa Kastélyhotel	korábban 2 jelenleg 4	53900-109900	41	80	60	Színvonalas többnyelvű honlap.
Bercel Kastély Bercel	3	Egyedi árazás tréninghelyszínen	18	36	50	Színvonalas kizárólag magyar nyelvű honlap
Erdőtársai Akadémiai Tudós Üdülő és Alkotóház Erdőtárca	3	8400-13500	13	26	80	Színvonalas többnyelvű honlap.
Hotel Kastély Szirák	4	20900-37900	25	76	80	Színvonalas többnyelvű honlap.
Hotel Vécsecity Hernádvécse	4	27900-49900	15	28	160	Színvonalas többnyelvű honlap.
Prónay-kastély Alsópetény	4	78000	31	79	240	Színvonalas többnyelvű honlap. Nincsenek árak.
Majláth kastély Főnix Kastélyszanatórium Nógrádgyárdony	4	21000-28000	42	65	nincs adat	Színvonalas többnyelvű honlap.

Forrás: Saját szerkesztés

A magyarországi kastélyturizmus helyzetének SWOT-analízise

Az elérhető szakirodalom, illetve a saját kutatásaink során megszerzett ismeretekre építve elkészítettük a kastélyturizmus helyzetének SWOT-elemzését. Az ismert módszer segítségével elsőként az erősségeket vettük számba. Hazánkban szakmai becslések szerint kb. 1500-2000 kastély található. Ezek jelentős része védett építészeti örökség, ami segít állapotuk megőrzésében, viszont korlátozza is egyben a hasznosítás lehetőségeit. Sajnálatos módon az elmúlt évtizedekben igazi gazda nélkül számos kastély teljesen elpusztult (pl. Pettend, Luczenbacher-kastély), a megmaradtak és azon belül is a védett kastélyok többsége legalább elégséges állapotban van, még a legrosszabb helyzetű épületek esetében is ritka, hogy legalább egy új tetővel ne óvna a további állagromlástól.

3. táblázat: A magyarországi kastélyok helyzetének SWOT-analízise

Erősségek	Gyengeségek
<ul style="list-style-type: none"> • Nagyszámú (1500-2000) kastély található az ország szinte minden részén; • ezek közül több mint 700 védett; • többségük állapota legalább elégséges; • jellemzően használatban vannak (hány %-uk?) és hány %-át hasznosítják a turizmusban? • az elmúlt években számos kastély felújításon ment keresztül, magán vagy közösségi forrásból; • kedvező áron vannak kastélyok az ingatlan piacon; • a vidéki térségekben alacsony munkaerő ára; • a tulajdonosok jelentős értéként tartják számon a kastélyokat; • az interneten elérhető információ színvonala (mennyisége, minősége?) (akár több nyelven is) jelentős mértékben javul az elmúlt években; • kedvező ár/érték arány. 	<ul style="list-style-type: none"> • egyes kastélyokról szinte lehetetlen bármiféle információhoz hozzájutni; • vannak rendkívül rossz állapotú, romos, funkció nélküli kastélyok; • a berendezés többnyire nem maradt meg eredeti állapotában; • vidéken kevés a jól képzett, idegen nyelveken tárgyalóképes turisztikai szakember; • esetenként nem a kastélyok színvonalához mérhető települési környezet; • rossz elérhetőség; • egyenetlen területi eloszlás; • egysíkú hasznosítás; • gyakran kevésbé professzionális önkormányzati üzemeltetés; • többcélú hasznosítás elmaradása; • magas tőkeigény, lassú megtérülés; • függés a pályázatoktól; • turisztikai hálózatokban, csomag ajánlatokban való gondolkodás hiánya; • kevés a nemzetközi szinten is vonzerőt jelentő attrakció; • elégtelen marketing tevékenység; • nemzetközi összehasonlításban alacsony árak, költség.

Lehetőségek	Veszélyek
<ul style="list-style-type: none"> • reálberek növekedése, élénkülő (belföldi) kereslet; • nemzetközi turizmus élénkülése, feltörekvő piacok erősödése; • Nemzeti Kastélyprogram elindítása, pályázati források, adókedvezmények; • új külföldi befektetések; • turisztikai kereslet diverzifikálódása; • együttműködés nemzetközi turisztikai cégekkel; • hálózatban való gondolkodás erősödése a szakmában; • beutaztatással foglalkozó utazásszervezési tevékenység erősödése; • kedvező jogszabályi változások. 	<ul style="list-style-type: none"> • a rossz állapotú ingatlanok helyzete nem javul; • a környező országok kínálata erősödik; • romlik a társadalmi környezet egyes településeken; • a település elveszíti vonzerejét, szigetszerű működés; • a munkáltatók nem találnak helyben megfelelő munkaerőt; • gazdaságtalan, nem fenntartható működés; • épületek állapotának általános romlása; • dráguló munkaerő; • munkaerő hiánya; • kedvezőtlen jogszabályi változások.

Forrás: Saját szerkesztés

Az elmúlt években állami segítséggel, uniós források felhasználásával számos közösségi tulajdonban lévő kastély megújult, vált bemutathatóvá. A magántulajdonba került kastélyok többségét rekonstruálták, kevés közülük szállodaként, rendezvényhelyszínként üzemel, többségük lakóhelyként működik.

Még mindig vannak a térségben nem kiemelkedően magas áron értékesítendő ingatlanok. A piaci árakat nyilvánvalóan a rekonstrukciók várhatóan magas költsége, a gazdaságos működtetés bizonytalansága erősen befolyásolja. Az üzemeltetési költségekre jótékony hatással van a vidéki térségekben alacsonyabb áron elérhető munkaerő.

Ki kell emelnünk azt is, hogy ma már szinte mindenhol értéként, a település/térség imázsát pozitívan befolyásolni tudó elemként tekintenek a kastélyokra, még egy esetleges rossz állapot esetében is legalább az állag megőrzésre törekednek a tulajdonosok. Hosszú távon pedig számítanak a helyi közösség fejlődését segítő megújításukra.

Első kastélyokkal kapcsolatos vizsgálatunkat 2006-ban készítettük (PÉTER 2006). Ekkor még jellemző volt, hogy az interneten elérhető információk hiányosak, esetlegesek voltak, esetenként teljes mértékben hiányoztak. 2016-ra a helyzet szerencsére teljes mértékben megváltozott, ma már ritka, hogy egy kastélyszálló nem rendelkezik színvonalas, modern, több nyelven is elérhető honlappal.

Sajnos viszonylag sok épület nincs használatban, rossz állapotuk miatt, jellemzően berendezésük eltűnt/elpusztult a II. világháború utolsó időszakában és az azt követő években.

A vidéki olcsó munkaerő sajnos gyakran képzetlenséggel párosul, különösen az idegen nyelvvel, gazdasági, marketing, szállodaüzemeltetéssel kapcsolatos ismeretek, kompetenciák hiányosak.

Gyakran gondot jelent az is, hogy a kastélyok elhanyagolt, szegényes, szociális problémákkal terhelt, kevésbé vonzó települési környezetben található, gyakran rossz elérhetőséggel párosulva.

Viszonylag ritka a komplex, többcélú hasznosítás, nem megfelelően átgondolt, hogy mely feladatokat érdemes magán, vagy állami/önkormányzati/közösségi körben végezni.

Kérdéses az is, hogy állami/uniós források nélkül hogyan lehet fenntartani az épületeket, megfizetni az ott dolgozókat. A megtérülési időket, a versenyfeltételeket alapvetően befolyásolják az elérhető támogatások.

A kastélyszállók által nyújtott szolgáltatásokat más országokban az „elit” veszi igénybe rendkívül magas áron, hazánkban ez néhány szállodát eltekintve nem jellemző, a szolgáltatásokat a (felső) középosztály fizetőképességének megfelelően árazzák.

A következő évek (legalábbis a jelenlegi kormányzati kommunikáció szerint) a bérek növekedésének időszaka lesz. A fizetőképes kereslet javíthatja a szállodák kihasználtságát, hozzájárulhatnak az árak korrekciójához. Az elmúlt években hazánk iránt jelentős mértékben nőtt a külföldiek érdeklődése. A szakma a tendencia erősödésére az alternatív turizmustípusok iránti kereslet bővülésére számít. A beutaztatás növekedése, a kedvező jogszabályi változások (különös tekintettel a kastélyok megújítására) segíthetik a területet.

Kérdéses azonban, hogy lesz-e elég forrás az összes nem megfelelő állapotú ingatlan megújítására. A környező országok sokszor kedvező ajánlatokat nyújtanak az oda látogatók számára így erősödhet a verseny a piacon. Egyes településeken különösen a társadalmi helyzet aggasztó, esetenként már szinte esély sincs a kedvezőtlen folyamatok megfordítására. A minimálbér várhatóan jelentős növelése gondokat jelenthet a kevésbé hatékonyan működő vállalkozások számára.

Javaslatok

Melyek a nemzeti kastélyprogramhoz kapcsolódó javaslatok, a megvalósított eredmények mellett a további előremutató törekvések, célok?

A többcélú hasznosításban látjuk a kastélyok helyzetének javulását. Az önkormányzati hasznosítás esetében a magántőke vagy vállalkozók által elvégzendő feladatok újragondolása szükséges. Véleményünk szerint a helyszíni vendéglátóhelyek önkormányzati üzemeltetése a legtöbb esetben kudarcra van ítélve a kellő szakértelem és érdekeltség hiányában. Az egyes feladatokat elvégzését gazdasági szempontból különböző scenáriókra vonatkozóan legalább egy előzetes költség-haszon elemzés segítségével érdemes átgondolni. A rendezvény célú hasznosítás esetében jobban átgondolt a potenciális igénybe vevők szempontjainak figyelembevételével kell tájékoztatást nyújtani (pl. alaprajz, a helységek alternatív berendezési lehetőségeinek bemutatása, képi anyaggal illusztrálva). A szálláshelyek esetében pontosabb árakkal kapcsolatos tájékoztatás lenne indokolt, amely megkönnyítené az adott kastély pozicionálását elkerülve a vendég elbizonytalanodását a döntési folyamat során. A gazdasági számítások, amortizáció, fenntarthatóság vizsgálata szükséges, feltételezve azt is, hogy a jövőben esetleg mindenféle támogatás nélkül kell fenntartani az eredményes gazdálkodást

Úgy véljük, hogy az Észak-magyarországi régió turisztikai szempontból tovább erősíthetné a helyzetét a meglévő kastélyok koncentráltabb hasznosításával, a megüresedett kastélyok „tartalommal” való „megtöltésével”, vagy a kastéllyal rendelkező településeken a szolgáltatók közötti szorosabb együttműködés megteremtésével.

Felhasznált irodalom:

- BAJZIK, ZS. (1998): A Vas megyei kastélyok és műkincsek sorsa 1945 után. *Vasi Szemle*, 52. évf. 1. szám, pp. 11-28.
- GONDA, T. (2014): A turisztikai klaszterfejlesztés régiós tapasztalatai a Dél-Dunántúlon, *Modern Geográfia*, 3. szám, pp.1-16.
- HOLLOWAY, C. J. – HUMPHREYS, C. – DAVIDSON, R. (2009): *The Business of Tourism*, Prentice Hall, Harlow.
- KOVÁCS, V. (2002): Kastélyok a turizmusban és az Európai Hagyományok Konzorcium munkája. *Turizmus Bulletin*, 6. évf. 4. szám. pp. 3-12.
- MEYER-CECH, K. (2005): Regional Cooperation in Rural Theme Trails In: Hall, D. Kirpatrick, I. Mitchell, M.: *Rural Tourism and Sustainable Business*, Clevedon: Channel View. pp. 137-148
- MOLNÁR, CS. – REMENYIK, B. (2013): Kulturális utak Magyarországon, Kastély út a főváros vonzáskörzetében, In: Dávid Lóránt, Tózsér Anett, Bujdosó Zoltán (szerk.): *A kulturális turizmus új dimenziói*, Gyöngyös. pp. 1-11.
- MOULIN, C. – BONIFACE, P. (2001): Routeing Heritage for Tourism: making heritage and cultural tourism networks for socio-economic development, *International Journal of Heritage Studies*, vol. 7, no. 3, pp. 237-248.
- NAGY, A. (2013): *A kastélyhasznosítás regionális jellemzői Észak-Magyarországon, különös tekintettel a turizmusra*, PhD. értekezés, Pécs, 156 p.
- PÉTER, ZS. (2006): Kastélyturizmus az Észak-magyarországi régióban. *Észak-Magyarországi Stratégiai Füzetek*, 3. évf. 1. szám, pp. 69-81.
- ORSZÁGOS MŰEMLÉKVÉDELMI HIVATAL (1987): *Védett kastélyok hasznosítása Magyarországon*. Interpress Kiadó, Budapest.

Egyéb források:

- ABAÚJ LEADER EGYESÜLET (2009): *A fenntartható turizmus, mint térségi kiemelkedési lehetőség az Abaúji térségben*, 111 p. www.abaujleader.hu (Letöltés dátuma: 2016.10.19.)
- EUROPEAN COMMISSION (1999): *Towards quality rural tourism*, Brüsszel (Letöltés dátuma: 2016.10.19.)
- FEKETE, J. CS. (2002): *A magyarországi kastélyprogramok bemutatása kitekintéssel az állami kastélyfenntartás külföldi gyakorlatára*. www.terc.hu (Letöltés dátuma: 2016.10.18.)
- GOODWIN, H., (2006): *The Poverty Angle of Sun, Sea and Sand – Maximising Tourism's Contribution, Background paper*, Leeds Metropolitan University and Pro-Poor Tourism Partnership. www.haroldgoodwin.info/resources/povertyangle.pdf (Letöltés dátuma: 2016.03.07.)
- MICHALKÓ, G. (2011): *Turisztikai terméktervezés és fejlesztés*. [http://www.eturizmus.pte.hu/szakmai-anyagok/Turisztikai terméktervezés és fejlesztés/book.html](http://www.eturizmus.pte.hu/szakmai-anyagok/Turisztikai%20term%C3%A9ktervez%C3%A9s%20%C3%A9s%20fejleszt%C3%A9s/book.html) (Letöltés dátuma: 2016.03.07.)
- KÉPVISELŐI INFORMÁCIÓS SZOLGÁLAT (2016): *Infojegyzet 2016/26*. 2016. május 19. (Letöltés dátuma: 2016.03.06.)
- www.kastelyok.eu (Letöltés dátuma: 2016.10.18.)
- www.szerencs.hu (Letöltés dátuma: 2016.10.20.)